

DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE ADI GEÇEN HAYVANLAR VE BU HAYVANLARIN DİĞER TÜRK LEHÇELERİNDEKİ ADLANDIRILIŞLARI

M. Metin TÜRKTAŞ*

Giriş

Dede Korkut Hikayeleri üzerinde çok önemli çalışmalar yapmış olan Prof. Dr. Muharrem Ergin, hikayeleri günümüz Türkçesine aktardığı *İnceleme, Dede Korkut Kitabı* adlı eserinin ön sözünde şunları söyler: “Türk edebiyatı tarihinin en büyük âlimi Prof. Fuat Köprülü'nün derslerinde söylediği bir söz vardır: ‘Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut’u öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut ağır basar.’ Dede Korkut Kitabı'nın değerini ifade etmek için bundan daha güzel bir söz bulmak mümkün değildir.”¹

Gerçekten de Dede Korkut Kitabı, Türk edebiyatı ve Türk kültürünün ana kaynaklarından bir tanesidir. Türk edebiyatı, Türk tarihi ve Türk kültürü alanında çalışma yapacakların mutlaka başvurmaları gereken kaynakların başında gelir.

Batıya göç eden Oğuzların Anadolu'da yapmış oldukları savaşlar ve mücadelelerden birçok unsuru da destanlarına katmalarıyla esas Oğuz destanı olarak bilinen destan, zamanla bağımsız hikâyeler haline gelmiştir. Bunlara hikaye diyebilmek tam doğru olmasa da bilim dünyası *destanî hikaye* terimini kullanmayı daha doğru bulmuştur.

Dede Korkut hikâyelerinin IX-XI. yüzyıllar arasında teşekkül etmiş ve XV. yüzyılda yazıya aktarılmıştır. Bilinen iki nüshası vardır. Bunlardan birincisi Dresten nüshası diğeri ise Vatikan nüshasıdır. Dresten Nüshası'nda bir giriş ve 12 destanî hikaye; Vatikan nüshasında ise girişten başka 6 hikaye bulunmaktadır. Bu hikayelerde genel olarak Oğuzların yaşayış biçimleri hayat felsefeleri kullandıkları eşyalar yeme içme alışkanlıkları hayat tarzları gibi bir çok kültürel değerleri yer almaktadır.

Destanlar, çok eski inançları, gelenek ve görenekleri, kısaca ait olduğu toplumun yaşayış tarzını birçok yönlerden yansıtır. Eski bir

* Öğr. Gör. Dr., Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü-DENİZLİ

¹Muharrem Ergin, 2003, *İnceleme, Dede Korkut Kitabı*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, s.5

Oğuz destanı olan Dede Korkut hikâyeleri de Oğuzların ve daha önceki Türk toplumlarının kültür ve yaşayışları hakkında geniş bilgi vermektedir. Hikâyelere dikkatlice bakılırsa, gerek İslamiyet'ten önceki, gerekse İslamiyet'in getirdiği ve Türklerin benimsediği birçok inanç karşımıza çıkar. Türkler, yabancı din ve medeniyetleri kabul etmeden önce, umumiyetle göçebe olarak yaşamışlardır. Göçebeler hayvancılıkla ve avcılıkla geçinirler. Bu medeniyet tarzında, hayvanların sadece bir geçim vasıtası olmakla kalmayarak, sosyal hayatın diğer sahalarına da tesir ettiği görülüyor. Eski Türk destanlarında hayvanların tutmuş olduğu yer, hayvan takvimi, insanların hayvan adlarını almaları bu tesiri gösteren alametlerdir.²

Dede Korkut Hikayeleri'nde de Türklerin hayat tarzı göçebe hayatıdır. Yazın yaylaya göçer, kışın ovaya inerler. Başlıca varlıkları hayvanlardır. Her beyin büyük tavlaları, ağılları vardır. Belli başlı hayvanları at, deve ve koyundur. Geçimlerinde yağmacılığın ve avların da yardımı olur. Beylerin ünlü çobanları ve ılkıcıları vardır.³

Eskiden beri yaşamış oldukları coğrafi koşullar ve yaşayış şekilleri itibariyle Türkler, hayvanlarla içli dışlı yaşamışlar, yaşamlarının hiçbir döneminde onlardan vazgeçmemişler ve onları kültürümüzün bir parçası haline getirmişlerdir. Kültür tarihimize baktığımız zaman hayvanlarla ilgili yüzlerce atasözü ve deyimimizin, on binlerce kelimeimizin olduğunu görebiliriz. Bu atasözü ve deyimlerimiz mecâzi anlamlarında insanlara da uygulanmış ve birçok alanda eğitici olmuşlardır.⁴ Günümüzde Derleme Sözlüğü'ne baktığımız zaman sadece kuş isimleri bile 6000'den fazladır.⁵

Tarihin her döneminde Türkler bazı hayvanları kutsal saymışlardır. Örneğin Oğuz boylarından her birinin bir kuş ongunu bulunmakta ve bunlardan Oğuz destanlarında sıkça bahsedilmektedir. Yakutlarda, kuğu, kaz, karga, kartal, at, boz inek vb hayvanlardan biri kutsal olarak değerlendirildi.

² Mehmet Kaplan, 2006 "Dede Korkut Kitabı'nda Hayvanlar" *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I*, İstanbul, Dergah Yayınları. s.51

³ Muharrem Ergin, 1989, *Dede Korkut Kitabı I*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.28

⁴ Bu konuda, Nergis Biray, 2000, "Hayvancılık Terimleri Üzerine Bir Makale ve Bazı Küçükbaş Hayvancılık Terimlerimiz" *Milli Folklor*, Ankara, Sayı: 46, s. 61-78. bakılabilir.

⁵ E.Denison Ross, (1999), Çev: Emine Gürsoy- Naskali, Kuş İsimlerinin Doğu Türkçesi Mançuca ve Çince Sözlüğü, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, s. X

Türk kültürü içerisinde hayvanların çok önemli konumundan hareketle biz bu çalışmamızda Dede Korkut Hikâyelerinde adı geçen hayvanlar üzerinde durmaya çalıştık. Dresden Nüshası'ndaki on iki hikâyeyi tek tek tarayarak, adı geçen hayvanları tespit edip, genellikle ek almamış şekilleriyle künyelerini verdik. Hayvanları ele alırken, onları eski Türkçedeki ve diğer Türk lehçelerindeki biçimleriyle mukayese ederek haklarında kısaca bilgiler verdik. Ayrıca ele almış olduğumuz hayvan isimlerini, fonetik, morfolojik, semantik v.b konularda çalışma yapacaklara yardımcı olabilmesi düşüncesiyle hikâyelerde geçtiği şekilleriyle ve yine diğer lehçelerdeki yazılışlarıyla vermeye çalıştık.

Çalışma yapılırken Muharrem Ergin'in kitabındaki⁶ Dresden Nüshası bölümünü dikkate aldık. Kısaltmalarda parantez içerisindeki ilk rakamla sayfa numarasını, tireden sonraki rakamlarla ise satır numaralarını göstermeyi amaçladık. Yani (280-8-10) şeklindeki bir yazım, 280. sayfanın 8.ve 10. satırlar anlamına gelmektedir.

Hayvanları kendi içlerinde, kanatlı hayvanlar, büyükbaş evcil hayvanlar, küçükbaş evcil hayvanlar, yabani hayvanlar, sürüngenler, zar kanatlılar, yüzer hayvanlar ve asalak böcek cinsinden olanlar olarak alt başlıklar altında tasnif etmeye çalıştık:

A. KANATLI HAYVANLAR

1. Sunkur: (280-12) Doğana benzeyen, yırtıcı ve avcı bir kuştur. Bu kelime Azerbaycan Türkçesinde “gızılguş”, Başkurt Türkçesinde “toygon”, Kazak Türkçesinde “tuygın”, Kırgız Türkçesinde “Şumkar” ve Özbek Türkçesinde “laçin” olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷ 11.yüzyılda kaleme alınmış olan Kutabgu Bilig'de “sungkur”⁸ olarak geçer. Türk Dil Kurumu'nun yayımlamış olduğu Yeni Tarama Sözlüğünde ise sunkur, “doğan” karşılığında kullanılmış ve ak sunkur = akdoğan olarak örneklendirilmiştir. Bu kuş Oğuz boylarından birisi olan Avşar boyunun “ongun” kuşu olarak da bilinir.

2. Gögerçin: (159-6-9-12). Güvercingillerden, hızlı ve uzun zaman uçabilen, kısa vücutlu, sık tüylü birçok evcilleşmiş türleri

⁶ Muharrem Ergin, a.g.e.

⁷ *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, 1991, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

⁸ Yusuf Has Hacib (Reşit Rahmeti Arat Çevirisi), 2005, *Kutabgu Bilig*. 5639. Beyit (s.938), 5697. Beyit (s.949), İstanbul, Kocabalca Yayınları.

bulunan, yemle beslenen bir kuş.⁹ Türk edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Günümüz Türkiye Türkçesinde güvercin olarak kullanılan bu kelime, Azerbaycan T.de “göyärçin”, Başkurt T.de “kügörsin”, Kazak T.de “kögerşin”, Kırgız T.de “kögüçkön”, Özbek T.de “köbütor”, Uygur T.de “käptär” olarak geçmektedir.

3. Karga: (26-6-9, 195-3). Günümüz Türkiye Türkçesinde kargagillerden, kanatları geniş, tüyleri kara renkte olan tarla ve bahçelere zarar veren bir kuş olarak bilinir.¹⁰ Diğer Türk lehçelerinde de benzer isimlerle anılır. Azerbaycan T.de “garga”, Kırgız ve Özbek T.de “karga”, Tatar T.de “kozgın”, Uygur T.de “kuzgun” olarak geçer.

4. Kaz: (187-8, 255-4-7, 272- 5, 280-10). Perde ayaklılardan, uzun beyaz veya gri boyunlu, suda ve karada yaşayan, uçan, yabani veya evcil kuş.¹¹ Bu kelime Azerbaycan, Özbek, Türkmen, Uygur Türkçelerinde ve Anadolu ağızlarında “gaz” olarak geçer.

5. Keklik: (191- 2). Sülüngillerden, güvercin büyüklüğünde, eti için avlanan tüyü boz, ayakları ve gagası kırmızı olan kuştur. Anadolu’da bazı bölgelerde uğursuz olarak değerlendirilir. Düşmanlarından gizlenmiş olan bir peygamberin yerini söyleyerek düşmanlara yakalatan bir kuş olarak değerlendirildiği için pek sevilmez. Azerbaycan, Özbek, ve Uygur Türkçelerinde “käklik”, Başkurt T.de “körtlök”, Kazak ve Kırgız Türkçelerinde “kekilik”, Tatar T.de “körtlik” olarak geçer. Bu kelime Divanü Lügati’t-Türk’te¹² günümüz Türkçesinde olduğu gibi “keklik” şeklindedir.

6. Kuğu: (191-1). Türkçede de aynı şekilde anılmaktadır. Azerbaycan T.de “gu guşu”, Başkurt ve Tatar Türkçelerinde “akkoş”, Kazak T.de “kuv” Türkmen T.de ise “guv” olarak geçer.

7. Kuzgun: (26-6-9, 44-3, 64-13, 91-2, 195-3) Bir çok karga türüne özellikle kara kargaya bazı bölgelerde kuzgun denmektedir. Türkmen T. de “kara karga”, Azerbaycan, Kırgız, Özbek ve Uygur Türkçelerinde “guzgun” Başkurt T. de “kozgon”, Tatar T. de “kozgın” olarak geçer.

8. Ördüg: (188-10) Günümüz Türkçesinde küçük bir ses değişikliğiyle ördek şeklindedir. DLT’de de günümüz Türkçesinde

⁹ *Türkçe Sözlük*, 2005, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

¹⁰ *Türkçe Sözlük*, a.g.e.

¹¹ *Türkçe Sözlük*, a.g.e.

¹² Kaşgarlı Mahmut, *Divanü Lügati’t-Türk.*(Besim Atalay Çevirisi). 1991, Ankara, 1.Cilt, 479-21, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

olduğ u gibidir.¹³ Azerbaycan ve Kırgız Türkçelerinde “ördäk”, Kazak T. de “üyrek”, Uygur T. de “ödäk” olarak geçer.

9. Şahin: (42-13, 56-6, 133-7, 195-11, 252-4, 272-2-6-6) Kartal gillerden, 50-55 cm uzunluğ unda, Avrupa ve Asya'nın ormanlık ve çamlık yerlerinde yaşayan yırtıcı bir kuştur. İyi bir av kuşudur. Eski Türkler bu kuşu turna avlamakta bile kullanmaktaydılar. Bu isim Türk lehçelerinde farklı şekillerde kullanılmaktadır. Başkurt T. de “av koşo, ılasın”, Kazak T.de “sunkar” Kırgız T.de “şumkar”, Tatar T.de “laçin”, Türkmen T.de ise “algır” olarak yer almaktadır.

10. Tavuk: (8-11, 225-4-7) Türkiye Türkçesinde de Dede Korkut Hikayeleri'nde olduğ u gibidir. DLT'de “takuk, tagagu”şeklindedir.¹⁴ Burada “tagagu” daha çok horoz anlamına gelmektedir. Azerbaycan T.de “toyug”, Başkurt, Kazak ve Tatar Türkçesinde “tavık” Kırgız T.de “tök” ve Uygur T.de “tohu” olarak yer alır.

11. Toğan: (196-6, 159-10-11) Türkiye Türkçesinde doğ an olarak bilinen bu kelime, kartalgillerden, küçük kuş, fare vb. ile beslenen, alıştırılarak kuş avında da kullanılabilen yırtıcı ve avcı bir kuştur. Bu kuş adı Azerbaycan T.de “gızılguş, tär lan” Başkurt T.de “toyğ on, ılasın”, Kırgız T.de “şumkar”, Özbek T.de “laçin” Türkmen T.de “elguş”, Kazak T.de “tuygın” olarak anılır.

12. Turaç: (191-2) Sülüngillerden, uzunluğ u yaklaşık 34 cm olan, soyu azalmış, güzel öten bir kuştur. Bir çeş it kekliktir. Dikine havalanabilme özelliğ ine sahiptir. Çok hızlı koşabilen bir kuş olduğ u için uçmaktan çok yürümeyi tercih eder. Bu günkü Türkiye Türkçesinde yine aynı isimle anılmaktadır.¹⁵

13. Turgay: (5-4, 11-3, 21-5, 108-11) Türkçede tarla kuşu, çayır kuşu olarak bilinir. Bazı bölgelerde “kervan kuşu” olarak da anılır.

14. Turna: (191-2) Turnagillerden, Avrupa ve kuzey Afrika'da toplu olarak yaşayan, iri, göçebe bir kuştur. Halk arasında kutlu sayılır. Halk edebiyatında uzakta bulunanlara bu kuş ile haber gönderilir ve onlardan yine bu kuş aracılığ ıyla haber beklenir. Halk ş iirimizde de çok önemli bir yere sahiptir. Türkiye'nin bazı

¹³ *Divanü Lügati't-Türk* . a.g.e. I.Cilt, 103-23, 104-1, 228-18, 529-9; II.Cilt, 26-25; III.Cilt, 17-10, 391-10. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

¹⁴ *Divanü Lügati't-Türk* . a.g.e. II. Cilt, 286-20; III. Cilt, 114-22; I.Cilt, 217-8, 447-1, 447-7; III. Cilt, 11-4, 97-1

¹⁵ Turaç, ülkemizde çoğ unlukla Akdeniz Bölgesi'nde yaşamaktadır. Nesli kesilmek üzere olduğ u için bu bölgemizde koruma altına alınmıştır. Bu kuş adına, özellikle halk edebiyatı bünyesinde çeş itli ş iirler yazılmıştır.

bölgelerinde, Azerbaycan ve Türkmen T.de “durna” olarak adlandırılır. Başkurt T.de “torna” Kazak T.de “tırna” olarak bilinir.

B. BÜYÜKBAŞ EVCİL HAYVANLAR

1. **Sığır:** (8-11) Geviş getirenlerden, boynuzlu, büyükbaş evcil hayvanların genel adı. Bu kelime DLT’de de “sığır” olarak geçer.¹⁶

2. **İnek:** (181-9) DLT’de “ingek” olarak yer alır.¹⁷ Azerbaycan ve Uygur Türkçelerinde “inäk”, Başkurt T.de “hıyır”, kazak ve Tatar Türkçelerinde “sıyr”, Kırgız T.de “uy, inek” olarak geçmektedir.

3. **Buzagu:** (181-9) Türkiye Türkçesinde “buzacağı” olarak geçen bu kelime “sütten kesilmiş sığır yavrusu” anlamına gelir. DLT’de “buzacı, buzacı, buzav, buzavu”¹⁸ olarak geçer. Azerbaycan T’de “buzov”, Kırgız T.de “muzo”, Özbek T.de “buzak”, Kazak T. de “buzav”, Türkmen T.de “göle” ve Uygur T.de “mozay” olarak yer alır.

4. **Tana:** (8-10, 56-10, 180-5) Günümüz Türkiye Türkçesinde “dana” olarak anılır. İneğin sütten kesildikten sonra bir yaşına kadar olan yavrusuna denir.

5. **Buga:** Boğa (15-9-10, 16-6-8-9-13, 17-4, 18-6, 59-10, 109-4, 149-12,173-10, 180-9, 181-9-9, 182-6-7-11, 186-9, 187-1) Damızlık erkek hayvan olarak bilinen “buga” Türkiye Türkçesinde “boğa” olarak geçer. Azerbaycan ve Türkmen Türkçelerinde “buğa”, Kazak Kırgız, Özbek ve Uygur Türkçelerinde “buka”, Başkurt ve tatar Türkçelerinde ise “ügiz” olarak anılır.

6. **Öküz:** (113-4) Çift sürmekte ve kağrı çekmekte kullanılan, etinden yararlanan, iğdiş edilmiş erkek sığır. Bu kelime Azebaycan ve Türkmen Türkçelerinde “öküz”, Kazak T.de “ögiz”, Özbek T.de “hökiz”, Uygur T.de “höküz”, Tatar T.de “Ügiz” olarak bilinir. DLT’de de “öküz” şeklindedir.¹⁹

7. **Kulan:** (5-3) Yaban eşiği. DLT’de “kulun” tay anlamına gelmektedir. Kulunlamak ise “kısarak yavru doğurmak” anlamlarına gelir.²⁰ Türkiye Türkçesinde de “kulun” olarak geçer ve at, eşek yavrusu anlamına gelir. Türkmen ve Azerbaycan Türkçelerinde

¹⁶ Kaşgarlı Mahmut, *Divanü Lügati’t-Türk*. (Besim Atalay Çevirisi). I.Cilt, 364-8, II. Cilt. 79-21, 189-13. Türk Tarih Kurumu Yay. Ank. 1991.

¹⁷ *Divanü Lügati’t-Türk*, a.g.e, I.Cilt, 111-13; III. Cilt, 91-22.

¹⁸ *Divanü Lügati’t-Türk*, a.g.e, I.Cilt, 59-18, 446-12-13, 528-17; III. Cilt, 91-24.

¹⁹ *Divanü Lügati’t-Türk*, a.g.e, I.Cilt, 59-16-17, 446-13, 528-18; III. Cilt, 421-25

²⁰ *Divanü Lügati’t-Türk*, a.g.e, I.Cilt, 215-9, 404-8, II. Cilt, 90-11, III. Cilt, 92-3-6

“gulun”, Kırgız ve Özbek Türkçelerinde “kulun”, Tatar T’de “kolun” olarak yer alır.

8. Aygır: (10-5, 37-11-12) Damızlık erkek at. Dede korkut Kitabında aygırlar renkleri ile

“ boz aygır, torı ‘gövdesi kızıl, ayakları ve yelesi kara’ aygır” şeklinde anılmaktadır.

9. Bidevi At: (11-4, 37-8-9) Cins at, bir at cinsi.

10.Şahbaz At: (39-1) Çevik, becerikli, yiğit at.

11. Konur At: (35-13, 37-6-11, 43-11, 44-2-12, 48-12, 110-5, 126-7, 127-12,130-9, 135-3, 142-5, 143-2-6, 145-13, 147-10, 301-9) Kestane rengi, koyu kızıl yağız at.

12. Kızagauç: (3-10) Kara koç at.

13. Arap Atı: (54-10) Bir cins at

14. Alaca At: (38-3) Birkaç rengin karışımında olan at

15. Boz At: (26-11) Açık toprak rengi, kül renginde olan at.

16. Katır: (3-7, 5-6, 174-8, 283-13) Atgillerden, kısarak ile erkek eşeğin çiftleşmesinden doğan melez hayvan. Azerbaycan ve Türkmen Türkçelerinde “gatır” Başkurt T. de “kasır”, Kırgız T. de “kaçır” Uygur T.de “heçir” olarak yer alır. DLT’de de “katır”²¹ şeklindedir.

17. Eşek: (3-9, 9-11) Atgillerden, uzun kulaklı binek ve hizmet hayvanı, merkep. DLT’de “eşgek, eşyek”²² şeklinde yer alır. Azerbaycan T. de “eşşäk”, Başkurt T.de “işäk”, Uygur ve Özbek Türkçelerinde “eşäk”, biçimindedir.

18. Deve: (5-3, 9-8, 18-2, 32-8, 33-8, 38-9, 43-3, 45-13, 47-10, 85-11, 107-7, 139-6, 145-4, 147-13, 187-10, 188-3, 189-5, 283-13). Türkiye Türkçesinde aynı şekilde geçmektedir. DLT’de “tewey”, “devey” şeklinde geçer. Dede Korkut Hikâyelerinde devenin çeşitlerinin de adları yer alır. Bunlar: İki hörgüçlü erkek deve anlamına gelen “buğur” (7-1); kızıl deve (18-2), kara deve (38-9), deve yavrusu anlamına gelen “köşek” (54-12, 59-5, 117-7, 125-9), dişi deve anlamına gelen “maya”(85-8, 86-10)dır.

C. KÜÇÜKBAŞ EVCİL HAYVANLAR

1. Koyun: (10-9, 11-10, 13-2-6, 18-1, 32-5, 33-10, 42-1, 46-1, 48-9, 57-2, 85-9, 86-11, 103-3, 139-10, 145-5, 178-7, 196-13, 215-1-

²¹ *Divanü Lügati't-Türk*, a.g.e, I.Cilt, 364-10, III. Cilt 302-19

²² *Divanü Lügati't-Türk*, a.g.e, I.Cilt, 111-1, 114-6

5-11, 216-4, 220-1-6, 222-5, 227-7, 252-13) Geviş getirenlerden, eti sütü, yapağısı ve derisi için yetiştirilen evcil hayvandır. DLT ve KG de “koy” olarak geçer.

2. Kuzu: (49-12, 117-8, 131-2, 145-5, 226-4) Koyun yavrusudur. Kuzu, Azerbaycan T. de “guzu”, Kazak T.de “kozi” Kırgız T.de “Kozu”, Türkmen T.de “guzı” Uygur T.de “ Koza” olarak geçer.

3. Koç: (10-6, 14-5-12, 23-7, 65-8, 85-9, 86-10, 87-7, 135-5, 167-7, 200-12, 212-1, 227-9-10, 228-1, 260-7, 271-3, 294-7) Damızlık erkek koyun anlamına gelmektedir. Azerbaycan ve Türkmen T.de “goç”, Kazak T.de “koşkar”, Özbek ve Uygur T.de “koçkar” olarak yer almaktadır.

4. Toklu: (48-10, 57-3,82-6,84-3) Bir yaşında erkek kuzu demektir.

5. Kıç: (keçi) (41-2, 42-1, 56-11-12, 82-6, 84-4) Türkiye Türkçesinde, geviş getirenlerden, eti, sütü, derisi ve kılı için yetiştirilen memeli evcil hayvan anlamına gelir. Kazak Türkçesinde “eşki”, Kırgız T.de “eçki”, Türkmen T.de “geçi”, Uygur T.de “öçkä” olarak anılır.

D. YABANI HAYVANLAR

1. Aslan: (25-3, 130-1, 163-5, 183-7, 184-5, 186-10, 187-2, 189-10, 21-2, 213-9-12, 214-2-5, 224-10, 232-2, 242-4). Türkiye Türkçesinde aynı şekilde kullanılmaktadır. Türkmen ve Uygur Türkçelerinde “arlan”, Kırgız T.de “artsan”, Kazak T.de “arıtsan”, Başkurt T.de “arıslan” olarak geçmektedir.

2- Dilkü: Tilki (5-4) Bu günkü Türkiye Türkçesinde de tilki olarak anılır. DLT ve KB de “tilkü” olarak geçer. Azerbaycan ve Kırgız Türkçelerinde “tülkü”, Tatar T.de “Tölki”, Kazak T. de Tülki, Başkurt T.de “tölkö”, Uygur T.de “tülkä” şeklindedir.

3. Geyik: Dağ keçisi (5-2, 36-12, 76-3, 116-8, 126-11, 127-6-7, 200-3-4, 237-10, 238-3, 240-9, 255-4-7, 259-7). Geyikgillerden, erkeklerinin başında uzun ve çatalı boynuzları olan memeli bir hayvan. Türkmen T.de “sugun”, Uygur T.de “buga”, Kazak T.de “bugı”, Başkurt T.de “bolan”, Azerbaycan T.de ise “keyik” olarak yer alır.

4- Köpek: (8-10, 46-13-13-13, 47-2, 85-10, 86-11, 184-5) Türkler, tarihin her döneminde hayvancılıkla uğraştıklarından, hayvanların ve evin bekçisi saydıkları köpekten de asla

vazgeçmemişlerdir. Dede Korkut hikâyelerinde de köpekten ve bazı köpek çeşitlerinden bahsedilir. Bunlardan bazıları şunlardır: “ogri (hırsız)köpek” (8-10), “tazi” (44-4, 91-3). Bu kelime, KB’de “köpek” biçimindedir. Ayrıca, Uygur T. “ışt”, Azerbaycan ve Kırgız T.de “it”, Kazak T.de “iyt” olarak yer alır.

5. Kurt: (43-2, 45-10, 46-6, 57-3, 280-11) Türk mitolojisinde kutsallığı en fazla olan hayvandır. DLT’de “böri”²³ olarak geçer. Bu kelime Uygur T.de “börä”, Kırgız T.de “böri”, Kazak ve Özbek T.de “böri”, Azerbaycan T.de “gurt” olarak yer alır.

6. Samur: (135-8) Postu için avlanan bu hayvan Başkurt ve Kırgız T. “kiş”, Kazak T.de “bulgın”, Özbek T.de “suvar”, Türkmen T. “samır”, Uygur T. “samur” olarak yer alır.

7. Tavşan: (255-4) Tavşangillerden eti yenen, hızlı koşan, postundan yararlanan bir memeli türüdür. Azerbaycan T.de “dovşan”, Başkurt T.de “kuyan”, Kırgız T.de “koyon”, Uygur T.de “toşkan”, , Kazak T.de “koyan” ve Türkmen T.de “tovşan” olarak yer alır.

8. Toñuz: (100-3, 108-4-4, 144-3, 267-6, 281-5-12) Bu kelime günümüz Türkiye Türkçesinde “domuz” olarak geçer. DLT’de ise “tonğuz”²⁴ şeklindedir. Azerbaycan T.de “donuz”, Başkurt T.de “suska”, Kazak T.de “donız”, Kırgız T.de “çoçko”, Tatar T.de “dungız” şeklindedir.

E. SÜRÜNGENLER

1. Evren: Büyük yılan, ejderha. (129-5, 132-10, 224-8) Bu kelime yerine günümüz Türkiye Türkçesinde “ejderha” kelimesi kullanılmaktadır. Kırgız T. “acıdar”, Tatar T.de ajdaha, Türkmen T. “ajdar” olarak geçer.

2. Yılan: (24-9, 137-4, 168-1, 175-11, 176-8) DLT’de “yılan” KB’de “yılan” olarak yer alır. Azerbaycan T.de “ılan”, Kazak T.de “jılan”, Kırgız T.de “cılan”, Uygur T.de ise “jılan” şeklindedir.

F. ZAR KANATLILAR

1. Bögelek: (87-13) Sığır sineği, sığırları ürküten sinek, eşek sineği demektir. Diğer Türk lehçelerinde bu kelimeye tesadüf edilmemektedir.

²³ *Divanü Lügati’t-Türk* , a.g.e, I.Cilt, 36-13,106-10,136-19,336-24, II. Cilt,97-3, III. Cilt 219-5, 220-16, 220-17,255-16,255-23

²⁴ *Divanü Lügati’t-Türk* , a.g.e, I. Cilt, 304-3,346-14, II. Cilt,343-18, III. Cilt, 365-15, 394-2.

2. Sinek: (225-13, 261-12) Çift kanatlılardan, bir takım uçucu böceklerin genel adıdır. Azerbaycan T.de “çibin”, Başkurt T.de “sibin”, Kırgız T.de “çımın”, Uygur T.de “çivin”, Kazak T.de “şıbin” olarak geçer.

G. YÜZER HAYVANLAR

1. Balığ: Balık (210-5), Bu kelime eski Türkçede, günümüzdeki hayvan anlamının dışında, çamur, kale, şehir gibi başka anlamlara da gelmektedir. Dede Korkut Hikâyeleri'nin künyesini verdiğimiz yerinde ise günümüz Türkiye Türkçesindeki anlamındadır. Bu kelime Azerbaycan T.de “balığ”, Uygur T.de “belik”, Başkurt-Kazak ve Kırgız Türkçelerinde ise “balık” şeklindedir.

H. ASALAK BÖCEK CİNSİNDEN OLANLAR

1. Püre: Pire (86-12, 87-4-8, 88-12-13, 89-3) Bu kelime Azerbaycan T.de “birä”, Başkurt T.de “börsä”, Kazak T.de “bürge”, Kırgız T.de “bürgö”, Tatar T.de “borça”, Türkmen T.de “büre” olarak geçer.

2. Bit: (173-12, 199-5, 256-10) Bu kelime DLT'de aynı şekilde geçmektedir. ²⁵Uygur T. de “pişt”, diğer Türk lehçelerinde de yine “bit” olarak geçer.

SONUÇ

Türk edebiyatı, Türk kültürü, Türk tarihi kısaca Türklerle ilgili hangi alanda çalışma yapılacaksa mutlaka ilk başvurulması gereken kaynaklardan bir tanesi Dede Korkut Kitabıdır. Biz, bu engin deniz içerisinden sadece bir damla aldık ve onun etrafında bir yazı hazırlamaya çalıştık. Çalışmaya başlamadan önce hikayelerin içerisinde bu kadar hayvan ismi çeşitliliği olacağını pek tahmin etmemiştik. Karşımıza o kadar fazla sayıda isim çıktı ki bunların içerisinden her hayvanın adının geçtiği yerleri tek tek yazmak yerine isimlerin genellikle ek almamış hallerini yazmayı uygun bulduk.

Umarız bu çalışma Türk kültürü içinde hayvanlarla ilgili bir çalışma yapmak isteyen araştırmacılara bir nebze de olsa yardımcı olabilir. Ayrıca hayvan isimleri üzerinde yapılacak edebiyatın ve dilin başka alanlarındaki araştırmacılara da yardımcı olacağı kanaati taşımaktayız.

²⁵ *Divanü Lügati't-Türk*, a.g.e, I. Cilt, 320-4, III.Cilt, 291-16